

Kadınlar, Kadınlarımız: İkinci Meşrutiyet Döneminde Kadın Olmak Üzerine Bir Değerlendirme (Kitap Tanıtımı)

Hasan Hüseyin Bahadır
Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Bölümü
Yüksek Lisans Öğrencisi.
hasanhuseyin.bahadir@gmail.com

Ümüt AKAGÜNDÜZ, II. Meşrutiyet Döneminde Kadın Olmak, Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul, Aralık 2015, 368 sayfa, ISBN: 978-605-5895-73-0.

“Ah! Şu münazara üzerine bizde nisvânın mestûr olmayıp mekşûf olmalarını ne kadar arzu eyledim!” (Findley, 1999, s. V.). Ahmed Midhat Efendi’nin bir mektubundan alınan bu sözler bize kadın meselesinin Osmanlı münevverinin zihnini kurcaladığını göstermektedir. Batılılaşmanın kapıdan bacadan girdiği bir memlekette bunun böyle olması kaçınılmazdı. Kaçınılmaz olan bir başka husus daha vardı: “Batının bıkı-i fikri ile doğunun akli-ı piranesini evlendirme” telaşındaki Osmanlı münevverinin, “Peki sizde kadınlar neden çarşafli, birden fazla kadınla evliliğe neden müsaade ediliyor?” sorusuyla karşılaşması. Bu kolay baş edilebilir bir soru değildi, buna verilecek cevaplar da, bunu değiştirmek için alınan önlemler de her zaman bir utancı barındırıyordu içinde.¹ İşte bu utanç ve gerilimlerin yarattığı düşünsel atmosfer, II. Meşrutiyet’ten sonra kendisini ifade etmek için daha fazla imkân buldu. Zira 1908’den sonra bir yayın patlaması yaşandı. Bunu “İlk anarşi” olarak vasıflandıran Server İskit şu tespitte bulunuyor: “Bu meşrutiyetin de ilk zamanları pek gürültülü olmuştu. Hürriyete susamış insanların, birikmiş isdirap mahsulü kinlerin, hattâ tekâsüf etmiş ihtirasların birdenbire müsait bir hava bulmasile

kabarıp taşmasının bir ifadesi olan ilk günlerin coşkunluğu, bilhassa matbuat ve neşriyat âlemimizde frensiz bir hale gelmişti.” (İskit, 2000, s. 91).

İşte Ümüt Akagündüz “II. Meşrutiyet Dönemi’nde Kadın Olmak” isimli kitabında “bu frensiz” dönemin dergilerindeki kadın tartışmalarına dikkatimizi çekiyor. Bunun sebebini ise kitabının sonunda bir cümleyle özetliyor: “Bu noktada şunu söyleyebiliriz ki buhran içinde bir toplumun, kadına bakış açısının nasıl olduğunu irdelediğimiz çalışmamız, kadın merkezli düşünsel birikimin başlangıcını açığa çıkartarak günümüze ulaşan mirası ortaya çıkartmaktadır.” (Akagündüz, 2015, s.284). Kitap giriş ve sonuç bölümleri hariç beş bölümden oluşuyor. “Usul esasa mukaddemdir.” düsturunun, tarih söz konusu olduğunda ne derece önemli olduğuna giriş kısmında dikkatimizi çekiyor yazar. Burada metodolojisinden söz ediyor. Akagündüz’ün tarihçiyi arşiv belgeleri içine hapseden

¹ Batılılaşmanın bu utanç açmazını Orhan Pamuk’un şu sözleri çok güzel ifade ediyor: “Batılılaşmacı önce Avrupalı olmadığı için utanır. Sonra Avrupalı olabilmek için yaptıklarından utanır (Her zaman değil). Avrupalı olabilmek için yaptıklarının yarım kalmasından utanır, Avrupalı olacağına diye kendi kimliğini kaybetmekten utanır. Zaman zaman şiddetlenip, zaman zaman kabul ettiği bu utançlarından da utanır. Bu utançlarından söz edilmesinden de utanır.” Orhan Pamuk, “Öteki Renkler”, İletişim Yayınları, İstanbul, 1999, s. 352.

“Rankerci” bir anlayıştan ziyade, “*Olgular ve belgeler kendi başlarına tarihi oluşturmazlar; içlerinde şu sıkıcı “Tarih nedir?” sorusuna hazır bir cevap taşımazlar.*” (Hallet Carr, 2004, s.23) diyen E. H. Carr’ın anlayışına yakın olduğunu görürüz. Yazar eldeki verileri toplar, bunları bir düşünsel süzgeçten geçirerek yorumlarını ortaya koyar. Yazarın bu metodolojisi yalnız Carr ile değil Eric Hobsbawm ile de benzerlik gösteriyor. Şöyle diyor Hobsbawm: “*Bir konuda yanlışa düşmeyin. Tarih ataların belleği ya da kollektif gelenek değildir. Tarih, insanların din adamları, öğretmenler, tarih kitaplarının yazarları, dergi makalelerinin editörleri ve televizyon programlarının hazırlayıcılarından öğrendikleri şeydir.*” (Hobsbawm, 1999, s.3). Hobsbawm’ın bu söylediklerini Akagündüz’ün şu satırları ile yan yana koyarsak ne demek istediğimiz daha iyi anlaşılacaktır: “*Düşünsel gelişmeler elbette ki tek tek dergilerin ya da gazetelerin incelenmesi ile aydınlatılabilir ama genel bir kanaate ulaşılabilmek için bütüncül bir bakış açısı geliştirebilmek şarttır.*” (Akagündüz, 2015, s.31). Hobsbawm’ın bu cümlelerini okuduktan sonra yukarıda söylediğimiz benzerlikten başkasını da gözlemliyoruz. Akagündüz de, Hobsbawm’da olduğu gibi “bütüncül” anlayışın üzerinde duruyor: “*Benim itirazım, tarihsel yükü birbiriyle ilişkisi olmayan bir dizi taşıyıcıya bölmeye karşıdır. İktisadi, toplumsal, antropolojik, ya da psikanalitik tarih diye bir şey yoktur: Sadece tarih vardır.*” (Hobsbawm, 1999, s.100). Bu bütüncül yaklaşımın ne denli önemli olduğunu, konuyu kavramada bize nasıl bir kolaylık sağladığını kitabın sayfalarını çevirdikçe daha iyi anlıyoruz. Başlangıçta bize kadın hareketinin dünyadaki ve bizdeki gelişimiyle ilgili bilgiler veriliyor. Sonra dergilerden toplanan malzeme, konunun bütünlüğü içinde kendine yer buluyor. Sonuç kısmında ise tüm bu veriler neye işaret ediyor onun bir değerlendirmesini görüyoruz.

Peki bütün bunlar güzel de, biz okurlar için bu kitabı diğerlerinden ayıran nedir, okuduğumuzda neler bulacağız içinde, diye sorulabilir. Öyleyse şöyle söyleyelim bazı konuların öteden beri zihnimizi meşgul ettiğini göreceğiz en başta. Tabii bu bir hayli şaşırtıcı olacak bizim için. Mesela kadının kapalı mı olması açık mı, evliliğin görücü usulü mü olması yoksa görüşerek mi gibi hususların dedelerimizi ve ninelerimizi de uğraştırdığını görmek içimize su serpecek. Yerimiz dar olduğundan burada yalnız Hayriye Fitnat’ın sözlerine kulak verelim: “*İki dakika zarfında dört nazar toplayacağı efkâr ve edeceği kanaat uzun bir hayatın dakikaları için temin-i saadeti ne derece tekellüf edebilir? Bu usul, yalnız kadınlar için değil, erkeklerin bile aleyhindedir. Benim gözüm görmüyor, dimağım selametini düşünemiyor aklımı siz görüyorsunuz. Demekten başka ne ile tevil edilebilir? Ya zavallı kız ya zavallı çocuk! Endişe-i ferda ile titreyen ufacık kalpli, kocaman istikbalinin sıkışmış olduğu dudaklardan çıkacak kelimelere ne hazinane boynunu bükerek intizar eyler. Elinden, dilinden sevk-i tabii ile çıkacak ufak bir hareket bütün istikbali ile alakadardır.*” (Akagündüz, 2015, s. 173-174). Görücü usulü ile ilgili bu dramatik anlatım, evlenenler arasındaki yaş farkı, evliliğin görüşüp anlaşıp severek yapılmamasının mahsurları yalnız kadın dergilerinin değil edebiyatın da konusu olmuştur. Şahabettin Süleyman’ın 1909 yılında Resimli Kitap dergisinde tefrika edilen “Çıkmaz Sokak” isimli piyesinde üvey oğluna başka bir kadınla ilişki yaşarken yakalanan Refika şöyle der: “*Evet, itiraf ediyorum: ben Cavide’yi seviyorum. (ağlamaya başlar) Onun yerine bir erkek de sevebilirdim. O zaman Paşa’nın namusu ne olurdu? (daha ziyade ağlar) Bizim ne kabahatimiz var? Kabahat kocalarımızda. Taze genç kızları ihtiyar kollarının arasına alıyorlar! Şüphesiz? Biz gençliğimizi hararetimizi, kalbimizi onlara vakfedemeyiz. Onlar ihtiyar; biz genç Zaten kalbimizde sevmek sevmek için büyük ihtiyaç var. Biz bu maye ile onların mahiyetine düşüyoruz. Onları sevmiyoruz, tabii o zaman arıyoruz. Bir genç erkek tevakkuf ediyoruz. Fakat onunla görüşmek o kadar güç ki, bu kadar müşkülata maruz kalmaktansa...*”² (Akyıldız, 2001, s.8). Burada konuşan sanki Refika değil, Şahabettin Süleyman’ın kendisidir ve Şahabettin Süleyman’ın sesinin Hayriye Fitnat’ınkine ne kadar benzediği görülür. Bunun tesadüf olmadığını söyler Ümüt Akagündüz bize: “*Dergilerde bir kadın mantalitesi, mefkûresi ve ruhu irdelenmiştir, ancak bu kavramların toplumsal yaşamda bıraktığı izler erkek kontrolünün dışına çıkamamıştır.*” (Akagündüz, 2015, s.85). Yani erkekler perdenin arkasında hep olmuşlardır, kadın hareketinin sınırları da onların himmeti ölçüsünde genişleyebilmiştir. Örneğin kadının yerinin evi olduğu, iyi bir kadının iyi bir anne olması gerektiği, bu annelerin gürbüz evlatlar büyütmeleri, bu evlatların vatan millet sevgisiyle yetiştirilmeleri gibi fikirlerin erkeklerden sadır olduğunu, kadınlarca da dillendirildiğini görebiliriz (Akagündüz, 2015, s. 113-136, 229-236).

² Yine bu yaş farkı mevzusu için bkz. Ümüt Akagündüz, age, s. 221-222

Bütün bu işlerin yapılabilmesi tabii ki sihirli bir anlam yüklenen “eğitime” bağlıdır. Annelik eğitimi, kadın eğitimi üzerinde hassasiyetle durulur (Akagündüz, 2015, s.191-229). Eğitim ileride bize lazım olan milli değerleri özümsemiş, “gürbüz ve yağız” nesilleri yetiştirebilmek için hayati önem taşımaktadır. Bir kez bu nesiller eğitimin rahle-i tedrisinden geçince o arzuladığımız toplum kurulmuş demektir. Eğitim ailede başladığına göre burada kadına hayati önem düşmektedir. Biraz karikatürize ederek kadına biçilen rolün, İttihat ve Terrakki Fırkası’nın ailedeki fırka temsilciliği olduğunu söyleyebiliriz. Tabii bu yılların tartışmalarını, siyasi atmosferini özetleyen Server İskit’in şu sözleri: “Yabancı unsurlarla ekalliyetlerin siyasî ve içtimâî kanaatleri ve fırkaların politik kanaatleri bir tarafa bırakılınca, Türklerin sosyal sahadaki cepheleleri İslamcı, Osmanlıcı ve Türkçü olarak üçü buldu” (İskit, 2000, s.103). Bize II. Meşrutiyet dönemindeki kadın tartışmalarının niye bu minvalde yürüdüğünü açıklıyor. “Evet iftihâr itmeliyiz ki ve temenni eylemeliyiz ki bütün hanımlarımız genç kızlarımız okusunlar, yazsınlar haklı tahsil ve tettebbuda bulunsunlar edebiyattan nasibedâr musikiden haberdâr olsunlar. Bunlardan sanâyî-i nefîsenin bu aksam-ı mühimmesinden haberdâr olmakla beraber yine ev kadını olsunlar. Namuslu bir zevceye şefkatli bir valideye lazım olan saf güzideyi nefislerinde ceme çalışsınlar. Çünkü bu memleket ancak bu suretle kurtarılabilir. Belki yüz bin kere söylenmiştir; fakat yüz birinci olarak da ben söyleyeyim ki ilk mektep bir çocuk için ana kucağıdır. Tahsil ve terbiye görmüş faziletli bir validenin ihtimamı altında perverşeyab olan bir çocuk memleket için muzırr değil mukayyed oluyor.” (Akagündüz, 2015, s.204)

Gelelim giyim kuşam, kapalılık, açıklık meselesine. Andre Gide 1914’de Balkan Savaşı’ndan sonra Türkiye’ye gelir. Kolunun altında Zola’nın “Nana” romanını taşıyan bir Jöntürk ile seyahat eder. Bir paşazadedir bu Jöntürk, onu yapmacık ve yüzeysel bulan Gide günlüğünde alay eder onunla. Yalnız bu değildir Türklere dair gözlemleri, “Türklerin kıyafeti aklınıza gelebilecek en çirkin kıyafet, ve doğrusunu söylemek gerekirse, bu ırk da bu elbiseyi hak ediyor” (Pamuk, 1999, s.345). Oysa bir yüzyıl önce Türk kıyafetleri ile resim çizdiriyorlardı batılı sefirler. Peki Gide’in bu epey ırkçı, kaba söylemi ne anlama geliyor, rahatsız etmiyor muydu bunu okuyan münevverleri? Orhan Pamuk bu satırları okuyan Yahya Kemal’in sözlerini aktarıyor: “Şimdiye kadar aleyhimizde yazılanların en yılanca yazılmışı” (Pamuk, 1999, s.347). Yine Pamuk’a göre Tanpınar’da haberdar bunlardan ancak sessiz sedasız geçiştiriyor bu konuyu. Bunun nedeni herhalde Avrupalı olmadığından utanması, Gide’in uluorta, hakaretimiz biçimde dillendirdiğini zihninin içinde üstü örtülü olarak taşıyor olması. Bu gerilim kolay yenilir yutulur bir şey değildir. “II: Meşrutiyet’in Batıcı ilerleme ülküsü kadın giyimini modernleşmenin kıstaslarından biri olarak değerlendirip tesettürün gereksizliğini savunmaktaydılar. Sadece gözleri gözükken, erkek konuştuğunda ses çıkartmayan, çocuk doğurmak ve yemek pişirmekle görevlendirilen kadının ilerlemesini beklemek mümkün değildir. Mükerrerrem Belkıs’a göre, gelişmek isteyen Osmanlı toplumunda tesettür ve peçe nedeniyle ahlaklılık ve ahlaksızlık arasında sıkışıp kalan kadın daha çok bir gulyabaniye benzemektedir. Kadınları gulyabani görünümünden kurtarmak için acil bir şekilde yenileşmek ve kadınlarla ilgili atılan adımlara muhalefet etmemek gereklidir. Çünkü eninde sonunda, yenilikçiler, muhafazakarları yenilgiye uğratacaklardır” (Akagündüz, 2015, s.248).

Ninelerimizin ve dedelerimizin kafasını hep böyle “ulvi” konular meşgul etmemiştir tabii, nihayetinde onlar da insandılar. Moda, kilo gibi “dünyevi” işlerin onları da ilgilendirmesi mukadderdi. Ahmed Edib’in söylediklerine burada yer vermemek haksızlık olurdu: “Vücutun bazı taraflarında, karında, göğüsde, kollarda, bacaklarda fazla fazla yağ terakümü suretiyle meydana gelen bu maraz en güzel çehreli olanlarda bile pek çirkin bir manzara tevliid eder” (Akagündüz, 2015, s.222). Görüldüğü gibi şişmanlık o devirde de başa beladır. Erkek “çirkin bir manzara” izlemeyi arzu etmemektedir.

Bu çalışmayı değerlendirirken, şurada şu, burada bu var şeklinde, kitapta izlenen konu sıralamasına uygun bir yazı hazırlamaktansa kendi okuma serüvenimden söz etmeyi uygun buldum. Sonuçta yazarının iddiasını kanıtlıyor “kadın merkezli düşünsel birikimin başlangıcını” açığa çıkarıyor bu kitap. Bunu yaparken bizi farklı okumalara sevk ediyor, dönemin havasını solumamıza imkân veriyor. Kitabın kapağı kapatılıp bitirildiğinde ise II. Meşrutiyet döneminde hamiyetin, ülkünün, mefkûrenin bolca bulunduğu; fakat eti ve kemiğiyle kadına tesadüf etmenin güç olduğu anlaşılıyor. Meraklısına duyurulur!

Kaynakça

- Akagündüz, Ü. (2015). *II. Meşrutiyet Döneminde Kadın Olmak*, İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.
- Akyıldız, O. (2001) *Eltinin Eliye Ettiği, Tarih ve Toplum Dergisi-Mahrem Tarih, Sayı 208*, İletişim Yayınları.
- Findley, C. V. (1999). “*Ahmet Midhat Efendi Avrupa’da*”, Ayşen Anadol (Çev.), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Halett Carr, E. (2004). *Tarih Nedir?*, Misket Gizem Gürtürk (Çev.), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Hobsbawm E. (2001). *Tarih Üzerine*, Osman Akınhay (Çev.), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- İskit, R. S. (2000). *Türkiye’de Neşriyat Hareketleri Tarihine Bir Bakış*, MEB Yayınları.
- Pamuk, O. (1999). *Öteki Renkler*, İstanbul: İletişim Yayınları.